

har afsat ved sin gang gennem de forskellige instanser. Det er sjældent, man har lejlighed til at lægge et snit tværs gennem et helt samfund, så man kan se, hvad dets medlemmer tænkte og sagde, og hvordan de optrådte. Men det lader sig gøre her, hvor folk fra alle kredse drages ind i hekseaffæren og tager stilling til den. Faktisk kan man beskrive hele det daværende samfunds reaktion på en enkelt begivenhed, og det giver en enestående lejlighed til at iagttage det åndelige milieu, som ellers kun så vanskeligt lader sig udlede af kilderne.

Man må være dr. Bæksted taknemlig for, at han opgav tanken om en nyudgave af den trykte beretning fra 1699 og i stedet påtog sig den enorme opgave at give en ny, kronologisk fremstilling af besættelsessagens gang. Derved har han nemlig givet os en detailrig og levende statusopgørelse over Danmarks åndelige klima og dagligdagens tankeverden omkring år 1700. Takket være den vrimmel af citater fra akterne, der med sikker hånd er føjet ind i den fortløbende fremstilling, kan vi følge datidens mennesker helt ud i deres måde at udtrykke sig på, mundtligt og skriftligt. Vi hører så at sige Holbergs replikker, således som han selv har hørt dem hos sine samtidige.

Det er uden mening at give en recension i almindelig forstand af dette værk, der ikke prætenderer at løse problemer eller anlægge synspunkter. Anders Bæksted har sat sig til opgave at give et kulturhistorisk snit gennem det danske samfund ved i enkeltheder at skildre den tistedes besættelse. Og det må være lykkedes for ham. Ellers havde man ikke så ubesværet kunnet læse de to tykke, tæt trykte bind i sammenhæng og føle sig stimuleret og underholdt ved det. Besættelsen i Tisted er som hekseprocessen ikke særlig spændende. Ingen heks bliver brændt, ja, et par frikendes endog trods deres tilståelse, og

bedrageriet afsløres så hurtigt, at dramatikken går tabt. Men dr. Bæksteds bog om sagen er spændende. Det tør kaldes en bedrift.

H. P. Clausen.

Hans Adolf Brorson: Visitatsberetninger og breve. Ved L. J. Koch. (Lohse, 1960). 445 s.

»Hvad ellers Menighedernes Tilstand angaar, da ere ey allene de allerfleste Lærere upaaklagelige i Embede, og ustraffelige i Levnet, men end ogsaa iblandt dem ikke faa, som med sand Gudelig Iver søger Sjæle-nes Frelse. Ordets Frugt anlangende, da kand ikke nægtes, at mange verslig sindede endog tit ved et uadvortes ærbart Levnet viser imod Ordet og Embedet saa stor Foragt, at de endog gjør sig en Ære af at være det bekiendt, ikke desto mindre er det dog tilforladeligt, at paa mange Steder iblandt den gemene Almue ey allene den Grovhed i Lærdom og Levnet kiendelig aftager, men endog den sande saliggjørende Kundskab i sær hos de unge jo meere og mere tiltager, hvilket er i særdeleshed en Frugt af den allernaadigst anbefalede uskatterlige Confirmation og Catechisationer.«

Sådan opsummerer Broson 1758 sit visitatsindtryk fra Ribe stift, og den vurdering der her lægges for dagen turde være nogenlunde typisk for hans opfattelse af stillingen i stiftet: de fleste præster kan han fra sit synspunkt anerkende som rette sjælehyrder og lærere, endnu er der megen vantro, vankundighed og last mellem folk, men i alt fald i ungdommen spores en bedring som må skyldes den statskirkelige pietismes lykkelige reformer. Endnu på den tid da ligesindede kirkeledere længst var begyndt at frygte »naturalismens« snigende gift i kirken kunne man i Ribe se forholdsvis lyst på både dagen og fremtiden. Tør man slutte fra visitatsindberetningerne (der jo send-

tes til regeringen) til selve visitatserne må Brorson have været en mild og elskværdig, men ingenlunde ukritisk iagttagere, og det er meget vel tænkeligt at hans »formaninger« har haft mere brod end man efter det foreliggende vilde tro; han har ikke gerne bidraget til at blamere nogen, men den måde hvorpå han snildt graduerer de karakteriserende adjektiver giver den opmærksomme læser (dengang og nu) et levende indtryk af at han må have haft ørerne godt med sig. Både visitatsberetningerne og de mange breve, mest embedsskrivelser, tegner et smukt og klart billede af salmedigteren som embedsmand. Han har afgjort været af de habile, og ikke en der tog let på sagerne. Den desværre ikke fuldstændigt udgivne samling af akter i Tøxen-sagen giver et indtryk af Brorson som teolog og debattør; her stod han betydeligt svagere, og Hersleb beholder nok væsentlig ret i sin dom, at Brorson kom til kort overfor Tøxen.

Det er ikke blot vort kirkehistoriske persongalleri som er blevet rigere gennem denne bog, den fylder en stor plads ud i vor almindelige kirkehistoriske litteratur, og for jyske lokalhistorikere vil den simpelt hen være uundværlig. Dr. L. J. Kochs indledning er ypperlig, og de mange noter – hvori et kæmpearbejde er nedlagt – er forbilledlige. Både udgiveren og Det danske Sprog- og Litteraturselskab har krav på megen taknemmelighed fordi man ikke blot har skabt en mønstergyldig udgave af Brorsons digtning, men også har ofret et tykt bind på hans visitatsberetninger og breve. Man kommer til at tænke på om det ikke var en ganske selvfølgelig ting at udgivelsen af en mands værker så vidt muligt altid ledsagedes af en tilsvarende publikation af (mere eller mindre) private papirer. Selv den der ikke hylder den psykologisk-genetisk metode kunne vel bifalde denne idé.

P. G. Lindhardt.

Gunnar Olsen: Træhesten, hundehullet og den spanske kappe. (Rosenkilde og Bagger, 1960). 152 s.

Ret beset er det et tragisk og rystende kapitel til kulturhistorien, den nyudnævnte landsarkivar for Sjælland her har skrevet. Træhesten og hundehullet har – ikke mindst takket være skolebøgerne – stedse stået som overskrifter for skildringer af bondebefolkningens historie helt frem til landboreformerne; de har domineret traditionen, og de har domineret litteraturen, også skønlitteraturen, når den har beskæftiget sig med landboliv i fortiden. En egentlig tilbunds-gående undersøgelse med en statistisk behandling er mærkeligt nok aldrig forsøgt; men det ville sikkert også være en meget stor, for ikke at sige uoverkommelig opgave, hvis resultater ville være truet af den kendsgerning, at det i reglen kun er det grelle, der nedfælder sig i arkivalierne.

Gunnar Olsen har i første række bygget sin undersøgelse på trykt materiale; men han har suppleret det med utrykt, særlig fra rets- og godsarkiver, der har givet en række konkrete eksempler til belysning af forholdene. Med stor beherskelse har han undgået at lade sig rive med til den forargelsens skildring, emnet ellers let kunne indbyde til; men selv den objektive form har sin styrke, ikke mindst når det fremhæves, at problemet skal ses i sammenhæng med en række datidige samfundsforhold, som f. eks. den almindelige straffelovgivning og tidens syn på afstraffelser særlig af korporlig art. Det sidste er vigtigst, for pryglene var langt det mest fremherskende træk i den omfattende bondemishandling, der på trods af alle kildemæssige reservationer, givet har fundet sted. Kun få blandt de øvrige samfundsklasser har tilsyneladende haft tanker om, at det kunne eller burde være anderledes, således som det også fremgår af dommene i de refere-